

τὸ δάπεδον μιᾶς τούτων εὐρέθη, ἐν ἄλλοις, καὶ ἐπιγραφὴ (τιμητικὸν ψήφισμα) ἀναγράφουσα τὸ ἀληθὲς ὄνομα τοῦ ναοῦ, ὃν ἀπ' αἰῶνων πάντες ἐθεώρουν ὡς ἀνήκοντα τῇ Ἀθηνᾶ. Ἐἶνε ἀναμφισβήτητον πλέον ὅτι ὁ ἐπὶ τῆς Σουινιάδος ἄκρας γνωστός περίοπτος ναός, εἶνε τοῦ Ποσειδῶνος καὶ οὐχί, ὡς ἐνομίζετο, τῆς Ἀθηνᾶς, ὅστις ἀνευρέθη πέρυσι κείμενος ἐπὶ ταπεινοτέρου ἐδάφους. Τὰ περὶ τούτων δημοσιευθήσονται ἐν τῇ Ἀρχ. Ἐφημ. τοῦ τρέχοντος ἔτους, μετὰ τῶν ἀναγκαίων ἐπεξηγήσεων καὶ σχολίων. Ἀνεσκάφη πρὸς τούτοις μέγα ἡμικυκλικὸν οἰκοδόμημα πρὸς ἀνατολάς, εὐθύς μετὰ τὰ προπύλαια, ἐπὶ τοῦ τείχους τοῦ φρουρίου ἐρειδόμενον· εἶνε δὲ τοῦτο, κατὰ τινα ἀνευρεθεῖσαν πλησίον ἐπιγραφὴν, Σιτοβολεῖον. Ἀνεσκάφη δὲ ὀλόκληρος ἡ ἐπὶ τοῦ περιβόλου στοά, ἔχουσα σχῆμα Γ. Ἐν αὐτῇ εὐρέθησαν ἐπιγραφαὶ καὶ λίθινοι σφαιραὶ ἔνσημοι. Ἐπὶ πλέον ἀνεσκάφησαν ἡμιτελῶς πολλὰ κτίρια κατὰ τὸ δυτικὸν τοῦ φρουρίου, ἐν οἷς πάντως καὶ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ὡς ὀνομάζει τοῦτο πλησίον εὐρεθεῖσα ἄλλη ἐπιγραφὴ· καὶ ἐπιδιωρθώθη κατὰ μέρος ἡ βᾶσις τοῦ ναοῦ δι' εἰδικῶν ἐργατῶν, μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν δὲ τῆς ἐργασίας ταύτης, ὁ ναὸς θ' ἀνακτῆση κατὰ μέγα μέρος, τὸ ἀρχαῖον κάλλος αὐτοῦ».

Ἐτέρα ἀνασκαφὴ ἐνηργήθη ἐν Πλαταιαῖς διὰ τοῦ ἐφόρου ἀρχαιοτήτων καὶ μέλους τοῦ Συμβουλίου Α. Σκιᾶ σκοποῦσα τὴν ἀποκάλυψιν τῶν ἐπισήμων τῆς πόλεως ἐκείνης μνημείων, τῶν γνωστῶν ἰδίως ἐκ τῆς περιηγήσεως τοῦ Πausanίου. Καὶ ἀνεζητήθησαν μὲν διὰ σκαφῆς τὰ τε ἔξω τῆς πόλεως ἰδρυμένα τὸ πάλαι καὶ πανελλήνια μνημεῖα καὶ τὰ ἐντὸς τῆς πόλεως ἱερὰ καὶ δημόσια κτίρια, οὐδὲν ὅμως ἴχνος τούτων εὐρέθη, ἀλλ' ἀπεδείχθη ὅτι ἐντελῶς εἶχον ταῦτα καταστραφῆ ἀπὸ τῶν μεταγενεστέρων ρωμαϊκῶν καὶ βυζαντινῶν χρόνων. Μόνον ἡ θέσις ἐνὸς ἱεροῦ ἐφάνη, ἀποκαλυφθέντος μέρους μεγάλου περιβόλου καὶ δύο ἀναθηματικῶν ἐπιγραφῶν παρ' αὐτὸν εὐρεθεισῶν. Ἐξ ἄλλων δὲ

γενομένων εὐρημάτων μνημονευτέον μαρμαρίνην ἀρχαϊκῆς τέχνης κεφαλὴν ἐκ μετόπης ναοῦ, ὡς φαίνεται, προερχομένην. Διὰ τῶν σκαφικῶν τούτων ἐργασιῶν ἐδείχθη πρὸς τούτοις, ὅτι ἐν τῇ περιοχῇ τῶν Πλαταιῶν ὑπῆρχε καὶ συν-οικισμός τις προϊστορικός, καὶ ἐξηκριβώθησαν τὰ τῆς ἱστορίας τῆς οἰκοδομῆς τοῦ περιβάλλοντος τὴν πόλιν τείχους.

Καὶ ἐν Θερμοπύλαις ἐνήργησεν ἡ Ἐταιρεία διὰ τοῦ ἐφόρου ἀρχαιοτήτων Π. Καστριώτου δοκιμαστικὴν τινα σκαφήν πρὸς ἐξακριβώσιν τῶν κατὰ τὸν τάφον τῶν ὑπὸ τὸν Λεωνίδα ἐκεῖ πεσόντων Σπαρτιατῶν. Ἐγένετο σκαφή ἐπὶ τοῦ λεγομένου *Κολωνοῦ ἐπὶ εἰσόδῳ*, κατὰ τὴν θέσιν Καλύβια Δρακοσπηλιᾶς καὶ κατὰ τὸν νομιζόμενον Μελάμπυγον λίθον, ἀλλ' οὐδαμοῦ εὐρέθη τι δυνάμενον εἰς τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους τῆς μάχης τῶν Θερμοπυλῶν χρόνους νὰ ἀναχθῆ, ἐξ οὗ συμπεραίνει ὁ τὰς σκαφὰς ταύτας ἐνεργήσας «ὅτι τὰ ἐν Θερμοπύλαις ἰδρυμένα πολυάνδριόν τε καὶ ὁ «λέων τοῦ Λεωνίδα καὶ αἱ ἐνεπίγραφοι πλάκες ἦσαν ἀπλᾶ «κενοτάφια τῶν ἡρωϊκῶς πεσόντων καὶ οὐδὲν πλεόν, ἄτινα «σὺν τῷ χρόνῳ ἐξηφανίσθησαν, ὁ τάφος δὲ τῶν ἡρώων «τούτων δέον νὰ ζητηθῆ ἀλλαχοῦ, ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ «Σπερχεῖοῦ».

Ἐν Θέρμῳ δὲ ἐξηκολούθησαν αἱ ἀπὸ τοῦ 1897 ἐνεργοῦμαι διὰ τοῦ ἐφόρου Γ. Σωτηριάδου ἀνασκαφαί, αἵτινες ὑπὸ τῆς αὐτῆς εὐμενοῦς τύχης παρακολουθούμεναι πολλὰ ἤνεγκον καὶ κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος εἰς φῶς εὐρήματα, ὧν ἄλλα μὲν, οἷον πῆλινα ἐκ τοῦ παλαιοῦ ναοῦ γλυπτὰ, προστιθέμενα εἰς τὰ τῶν προτέρων χρόνων εὐρήματα συντελοῦσιν εἰς πληρεστέραν τῶν περὶ τὸν ναὸν ἐρμηνείαν, ἄλλα δέ, οἷον διάφορα κτίσματα, δεξαμενὴ κρήνης ἀξιόλογος καὶ ἐπιγραφαί, πολλὰ νέα διδάσκουσιν ἡμᾶς. Ἐγένετο δὲ καὶ ἔρευνά τις ἐν τῷ πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν νομιζομένῳ Θέρμῳ, ἣτοι ἐν τῇ μεγάλῃ ἀκροπόλει τοῦ Βλοχοῦ, δι' ἧς καὶ ἄλλα τινὰ εὐρήματα ἀνεφάνησαν καί, τὸ σπουδαιότατον, ἐπιγραφή

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΠΛΑΤΑΙΑΙΣ

Ἐν τῇ ὑπὸ τῶν σωζομένων τειχῶν τῆς ἀρχαίας πόλεως τῶν Πλαταιῶν περικλειομένη περιοχῇ δὲν διακρίνεται περιορισμένη τις ἔκτασις σαφῶς ἐνδειγμένη εἴτε ἐκ τῶν νῦν σωζομένων ἐρείπιων εἴτε ἐκ τῶν μαρτυριῶν τῶν ἀρχαίων ὡς ἡ μάλιστα ἀξία ἀνασκαφικῆς ἐξερευνήσεως, ὥστε ἡ διὰ τὴν ὑπ' ἐμοῦ ἐνεργηθεῖσαν ἀνασκαφὴν ὠρισμένη δι:σχιλιόδραχος πίστωσις ἔπρεπε κατ' ἀνάγκην νὰ διατεθῇ εἰς δοκιμαστικὰς σκαφὰς ἐν τόποις σημαντικῶς ὅπως οὖν ἀφισταμένοις ἀπ' ἀλλήλων. Ὁδηγὸς ἐν ταῖς δοκιμαστικαῖς ταύταις σκαφαῖς ὑπῆρχεν, ὡς εἰκός, ὁ Πausanias (IX, 2 - 4), ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ περιγραφὴ αὐτοῦ καθίσταται λίαν σκοτεινὴ, ἐπειδὴ δὲν εἶνε γνωστόν, ἂν τὸ βορειοδυτικὸν μεταγενέστερον διατείχισμα τῆς πόλεως ὑπῆρχεν ἐπ' αὐτοῦ ἢ δὲν ὑπῆρχεν ἀκόμη (1), ὥστε ὅπως ἀδηλον εἶνε ἂν τὰ ὑπ' αὐτοῦ μνημονεύομενα ὡς κατὰ τὴν ἔσοδον μάλιστα τὴν ἐς Πλάταιαν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει κείμενα μνημεῖα πρέπει νὰ νοηθῶσι σχετικῶς πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ ἔξω τείχους ἢ πρὸς τὸ βορειοδυτικὸν διατείχισμα (2). Προσέτι δὲ καὶ ἡ διεύθυνσις τῆς ἀπ' Ἐλευθερῶν ὁδοῦ καὶ τῆς ἐκ Μεγάρων, ἃς ἀκολουθεῖ ὁ Πausanias, δὲν δύναται οὐδ' αὐτὴ νὰ ὀρισθῇ μετὰ μεγάλου

(1) Οὐδαμῶς ἀπίθανος φαίνεται ἡ ὑπόθεσις ὅτι τὸ διατείχισμα τοῦτο ἠκοδομήθη κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Κοστοβόκων (Paus. X, 34, 5). Πρβλ. Heberdey, Arch. Epigr. Mitth. aus Oesterreich - Ungarn 1890 σελ. 186 ἐξ.

(2) Ἴδε τὸ ἐν American journal of achæology τόμ. VI (1890) πίν. XXIII σχεδιαγράφημα τῶν Πλαταιῶν, ἐν ᾧ τὸ μὲν βορειοδυτικὸν διατείχισμα σημειοῦται διὰ τῶν γραμμάτων Ο — Ζ' — V, τὸ δὲ ἀνατολικὸν τεῖχος διὰ τῶν γραμμάτων X — Α' — Κ'. Ἐν τοῖς προσηρητέμοις εἰς τὴν περὶ τῆς μάχης τῶν Πλαταιῶν μελέτην τοῦ G. B. Grundry (The battle of Plataea. London 1894) σχεδῶσι τὸ βορειοδυτικὸν διατείχισμα ἀναγράφεται ὡς Lower cross wall ἢ Remains of wall of fourth period.

λης ἀκριβείας, διότι ἐν μὲν τῷ βορειοδυτικῷ διατειχίσματι οὐδεμιᾶς πύλης ἔχνη ὑπάρχουσι φανερά, ἐν δὲ τῷ πρὸς ἀνατολὰς τείχει διακρίνεται μόνον μία πύλη καὶ αὕτη δὲν εἶνε βέβαιον εἰς τίνα ὁδὸν ἀντιστοιχεῖ (1).

Ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι ἐξετελέσθησαν ὑπ' ἐμοῦ ἐν πέντε τόποις· α') ἐπὶ τῶν ἔξω τοῦ ἀνατολικοῦ τείχους τῆς πόλεως κρασπεδίων τοῦ Κιθαιρῶνος ἐν τῷ ὑψώματι τῷ μεταξὺ τῶν δύο βραχιόνων τοῦ ρύακος τοῦ ἀναγεγραμμένου ἐν τῷ παρὰ Grundry (The battle of Plataea) σχεδίῳ τῆς ἐν Πλαταιαῖς μάχης ὡς Stream O' 4 (2), β') ἐντὸς τῆς πόλεως μεταξὺ τοῦ ἀνατολικοῦ τείχους καὶ τοῦ βορειοδυτικοῦ διατειχίσματος κατὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τῆς μικρᾶς χαράδρας ἀντικρὺ τῆς ὑπὸ τῶν Ἀμερικανῶν ἐξερευνηθείσης βυζαντινῆς ἐκκλησίας, τῆς ἀναγεγραμμένης ὑπ' ἀριθμὸν VIII ἐν τῷ σχεδίῳ τοῦ American Journ. of Arch. (3),

(1) Τῆς πύλης ταύτης τὰ ἔχνη εἶνε ἰκανῶς εὐδιάκριτα, φαίνεται δὲ ὅτι ἦτο δίπυλον. Κεῖται 120 μέτρα περίπου βορειότερον τῆς σημερινῆς ὁδοῦ ἀπὸ Κριεκούκι εἰς Κόκλα. Ὁ Leake ἐσημείωσε τὴν πύλην ταύτην ἐν τῷ τοπογραφικῷ σχεδίῳ τῶν Πλαταιῶν (Travels in northern Greece Vol II) ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Vischer (Erinnerungen und Bindr. aus Griech. σελ. 544). Παραδόξως ὁμως δὲν εἶδον αὐτὴν οἱ Ἀμερικανοὶ οὐδ' ἐσημείωσαν ἐν τῷ ἄλλῳ καλῷ σχεδίῳ τοῦ American Journal of Archaeology VI (1890), καίτοι ἔσθην αὐτῆς ἔσκαφαν, ὡς ἤκουσα, μακρὰν τάφρον. Ὡσαύτως δὲν σημειοῦται οὐδὲ παρὰ τῷ Grundry.

(2) Ἐκ τῶν δύο βραχιόνων τοῦ ἐκ τοῦ Κιθαιρῶνος εἰς τὴν κοίτην τῆς Ὠερόης κατερχομένου ρύακος ὁ μὲν δυτικὸς (ὁ πρὸ τοῦ τείχους τῶν Πλαταιῶν βέων) λέγεται Μοῦλκι καὶ Ῥέμμα χάνι, ὁ δὲ ἀνατολικὸς Κοντίτο (ὄχι Kondati, ὡς γράφεται ἐν Amer. Journ. of Arch. VI σελ. 461) Ἀμφότεροι οἱ βραχιόνες οὗτοι διατηροῦσιν ὕδωρ καὶ κατὰ τὸ θέρος, ὅπερ διοχετεύεται ἐν παλαιαῖς ὑδραγωγείαις, ὧν τὸ τοῦ Κοντίτου προμηθεύει νῦν ὕδωρ εἰς τὴν ὁμώνυμον κρήνην (wall with inscribed stones παρὰ Grundry), ἐν ᾗ ὑπῆρχον ἐνωκοδομημένα καὶ αἱ ἐν CIGS I ἀριθ. 1692 καὶ 1697 ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαί. Ἐτερον ὑδραγωγεῖον ἤκουσα ὅτι εὐρέθη ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων κατὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ ρύακος τοῦ Κοντίτου ἐπ' αὐτῆς τῆς σημερινῆς ἀπὸ Κόκλα εἰς Κριεκούκι ὁδοῦ. Ἴσως ἔξ ἐνὸς τῶν ρυάκων τούτων ἐλάμβανε τὸ ὕδωρ ἡ ὑπὸ Πausanίου (IX, 2,3) μνημονευομένη κρήνη ἐν δεξιᾷ τῆς ἐκ Μεγάρων ὁδοῦ. Ἡ ράχης τοῦ ὑψώματος, ἐνθα ἐγένετο ἡ ἀνασκαφή, λέγεται Μαλλισόρων, ὄνομα ὅπερ ἴσως ἔχει τι κοινὸν πρὸς τὴν ἀλδανικὴν φυλὴν τῶν Μαλλισόρων, ἀφοῦ ὡς γνωστὸν ἀλδανικῆς καταγωγῆς εἶνε οἱ νῦν κάτοικοι τῆς Πλαταικῆς.

(3) Σαφέστερον φαίνεται ὁ τόπος παρὰ Grundry (ἐν. ἀν.). Ἀπὸ τῆς μικρᾶς ταύτης χαράδρας ἴσως ἤρχετο ἢ εἰς Θήβας ὁδὸς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.

γ') ἔσωθεν τοῦ βορειοδυτικοῦ διατειχίσματος παρὰ τὰς μεσαιωνικὰς ἐκκλησίας τὰς ὑπὸ τῶν Ἀμερικανῶν ἀναγεγραμμένας ὑπ' ἀριθμὸν I καὶ IV, δ') ἔξωθι τοῦ βορειοδυτικοῦ διατειχίσματος παρὰ τὴν πρὸς νότον πλευρὰν αὐτοῦ ὄχι μακρὰν τῆς ἐκκλησίας τῆς σημειουμένης ὑπ' ἀριθμὸν IV παρὰ τοῖς Ἀμερικανοῖς, ε') παρ' αὐτὸ τὸ βορειοδυτικὸν διατείχισμα.

Ἐν τῷ πρώτῳ τῶν εἰρημένων πέντε τόπων ἐσκάφησαν ἐξ ὀρύγματα ἐν ὧν τὰ μὲν τέσσαρα μᾶλλον πρὸς τὸ ὄρος παρὰ τὴν ὑποτιθεμένην διεύθυνσιν τῆς ἐκ Μεγάρων ὁδοῦ, ἧτις φαίνεται ὅτι αὐτόθι δὲν ἀπέειχε πολὺ τῆς σημερινῆς αὐτοσχεδίου ἀμαξιτῆς ὁδοῦ ἀπὸ Κόκλα εἰς Κριεκούκι (1), τὰ δὲ ἕτερα δύο βορειότερον ἀντικρὺ τῶν σωζομένων λειψάνων τῆς ἀρχαίας πύλης (ἴδε ἀνωτέρω), ἧτις πιθανῶς ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ἐξ Ἐλευθερῶν ὁδόν. Ἐπὶ τῆς θέσεως ταύτης εὐρέθησαν ἄλλοτε ὑπὸ τῶν χωρικῶν τάφοι λόγου ἄξιοι, ἀλλ' ὄχι καὶ τοιοῦτοι ὥστε νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς τὰ μνήματα τῶν ἐν τῇ περιφῆμῳ μάχῃ πεσόντων. Ὑπ' ἐμοῦ οὐδεὶς τάφος εὐρέθη πλὴν λειψάνων τινῶν καταστραμμένων τάφων μεταγενεστέρων χρόνων καὶ ἐπίσης μεταγενεστέρως ἐπιτυμβίου στήλης ἐνφωδομημένης ἐν βυζαντινῷ τοιχαρίῳ. Καὶ ὄστρακα δὲ ἀρχαίων ἀγγείων οὐδαμοῦ φαίνονται, οὐδ' ἄλλα σημεῖα μεγάλων ταφῶν ἢ λείψανα κτερισμάτων. Τούτων ἕνεκα καίτοι τὰ ὑπ' ἐμοῦ σκαφέντα ὀρύγματα δὲν ἀρκοῦσιν ἵνα θεωρηθῇ ὁ τόπος οὗτος ὡς ἐπαρκῶς ἐξηρευνημένος, πιστεύω ὅτι οἱ τάφοι τῶν ἐν τῇ κατὰ τῶν Μήδων μάχῃ πεσόντων, οἵτινες κατὰ Πausανίαν ἔκειντο κατὰ τὴν ἔσοδον μάλιστα τὴν ἐς Πλάταιαν (2)

(1) Τὴν διεύθυνσιν τῆς ὁδοῦ ταύτης μοὶ ἐφάνησαν ὅτι ὀρίζουσιν ὅπωςδὴποτε ἱκανοὶ τάφοι ἀνοιχθέντες ὑπὸ τυμβωρύχων ἐν χιλιόμετρον περίπου ἀνατολικώτερον τῆς θέσεως τῆς ἐμῆς ἀνασκαφῆς παρὰ τὰς καὶ παρὰ Grundry σημειουμένας ἀμπέλους, ὄχι πολὺ μακρὰν τῶν βραχυδῶν κρασπέδων τοῦ Κιθαιρώνος. Οἱ πλείστοι τῶν τάφων τούτων εἶνε λελαφευμένοι ἐν τῷ βράχῳ, ἐπειδὴ τὸ ἔδαφος εἶνε ὑπόπετρον. Ἐκ τῆς θέσεως τῶν τάφων τούτων κρίνων πιστεύω ὅτι ἡ εἰς Μέγαρον ὁδὸς διήρχετο διὰ τοῦ βαθυτέρου παρὰ τὴν κρήνην τῆς Βερρουτιάνης μέρους τῆς χαράδρας, ὥστε δὲν ἦτο τοσοῦτον ἀνάντης, ὡς σημειοῦται παρὰ Grundry.

(2) Ἀλλ' ἔξω τοῦ τείχους ἀναμφιδόλως, ὡς δεικνύουσι τὰ κατόπιον (IX, 2, 5) λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Πausανίου: ἐν αὐτῇ δὲ τῇ πόλει κτεξ. Ἄν ἡ ἀνωτέρω ὑπό-

πρέπει νὰ ἀναζητηθῶσιν ὄχι ἐνταῦθα, ἀλλ' ἐξῶθεν τοῦ ἀνωτέρω εἰρημένου βορειοδυτικοῦ διατειγίσματος· ἀλλ' ὡς ἐκ τῆς μεγίστης καταστροφῆς τῶν λειψάνων τῆς ἀρχαίας πόλεως ἀμφίβολον εἶνε ἂν ἔχει περισωθῆ τι.

Εὐτυχεστέρα ὅπωςδῆποτε ὑπῆρξεν ἡ ἀνασκαφὴ ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν εἰρημένων τόπων, ἥτοι μεταξὺ τοῦ ἀνατολικοῦ τείχους καὶ τοῦ βορειοδυτικοῦ διατειγίσματος. Αὐτόθι διεκρίνετο καὶ πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς χωρὸς τις τεχνητῶς ἰσοπεδωμένος, ὁ αὐτὸς πιθανώτατα, ὃν ἐσημείωσε καὶ ὁ Vischer (*Erinnerungen und Eindr. aus Griech.* σελ. 544-545) καὶ πρὸ αὐτοῦ ὁ Leake εἰκάζων ὅτι αὐτόθι ἔκειτο ὁ ὑπὸ Πausανίου καὶ Ἡρόδοτου μνημονευόμενος ναὸς τῆς Ἥρας. Διὰ τοῦ μέσου περίπου τοῦ χώρου τούτου διέρχεται μεσαιωνικὸν ὕδραγωγεῖον κτιστὸν ἐκ νότου πρὸς βορρᾶν διευθυνόμενον, παρέχον δὲ ἔτι καὶ ὄχι πρὸ μακροῦ χρόνου τὸ ὕδωρ εἰς μύλον τινὰ ἐξῶ τοῦ πρὸς βορρᾶν τείχους τῆς ἀρχαίας πόλεως ἰδρυμένον. Ἐσκάφησαν αὐτόθι ἐννέα ὀρύγματα κατὰ διαφοροὺς θέσεις, ἀλλὰ μόνον ἐν δύο ἐξ αὐτῶν εὐρέθησαν ἀρχαῖα κτίρια εἰς ὅπωςδῆποτε καλὴν κατάστασιν διατετηρημένα, ἄλλως δ' ἀπανταχοῦ τὸ ἔδαφος ἐφαίνετο πολλάκις ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις ἀνεσκαμμένον καὶ τὰ λείψανα τῆς ἀρχαιότητος ὀλοσχερῶς ἠφανισμένα. Τὸ ἐν ἐκ τῶν εὐρεθέντων ἀρχαίων κτιρίων εἶνε ἡ πρὸς βορρᾶν πλευρὰ τοῦ τείχους τοῦ περιβόλου τοῦ τεμένου, χρησιμεῖον ἐν ταύτῳ καὶ ὡς ἀνάλημμα διὰ τὴν ἰσοπέδωσιν τοῦ χώρου, ἐπειδὴ τὸ ἔδαφος κλίνει πρὸς βορρᾶν. Ὁ περιβόλος εἶνε ὀκοδομημένος ἐκ πωρίνων πλινθιδῶν ὄχι πολὺ μεγάλων, σωζόμενος νῦν εἰς ὕψος 1 μ. περίπου, ἔχει δὲ πρὸς βορρᾶν καὶ ἀντηρίδας ἀπεχούσας ἀπ' ἀλλήλων 2,65 μ. Εἰς τοιαύτην κατάστασιν ἀπεκαλύφθη σωζόμενος εἰς μῆκος 12 μ., περαιτέρω δὲ πρὸς ἀνατολὰς ἢ συνέχεια αὐτοῦ εἰς μῆκος 8 μ. εἶνε ἐκ μεγάλων ἀκανονιστῶν ἀσβεστολίθων λογάδην ἐκτισμένων, οἵτι-

θεσις εἶνε ἀληθής, τὸ πρὸς ἀνατολὰς μέρος τῶν τειχῶν τῶν Πλαταιῶν θὰ ᾗτο ἐπὶ Πausανίου ἐγκαταλειμμένον καὶ καθρημένον μέχρις ἐδάφους, ἡ δὲ πόλις θὰ ᾗτο περιορισμένη ἐντὸς τοῦ βορειοδυτικοῦ διατειγίσματος, καὶ ἡ ἐξῶ τοῦ διατειγίσματος προέκτασις αὐτῆς εἶνε νεωτέρα τοῦ Πausανίου.

νες ἀποτελοῦσι βεβαίως ἐπισκευὴν τινα τοῦ ἀρχικοῦ ἐκ πωρίνων λίθων περιβόλου. Μετὰ τὸ ἐξ ἀκανονίστων λίθων ἐκτισμένον μέρος τοῦτο ὁ περίβολος εἶνε ὀλοσχερῶς κατεστραμμένος εἰς μῆκος ἐτέρων 8 μ., ἔπειτα δὲ ἔπεται συνέχεια ἀθλίως ῥοδομημένου βυζαντινοῦ τοίχου μετὰ ἀντηρίδων καμπτομένου ἡρέμα NA (1). Ὁ περίβολος οὗτος λοιπὸν ὑπῆρχεν ἐν χρήσει μέχρι τῶν βυζαντινῶν χρόνων, ἐξ οὗ καὶ αἱ ἀλλεπάλληλοι ἐπισκευαὶ αὐτοῦ.

Ἐξω τοῦ διὰ πωρίνων πλινθίδων ῥοδομημένου μέρους αὐτοῦ εἰς ἀπόστασιν 1,50 μ. εὐρέθη τάφος ὀρυκτὸς παραλλήλως πρὸς αὐτὸν διευθυνόμενος, ἔχων μῆκος 2,50, πλάτος 0,85 καὶ βάθος 0,70. Ἡ κεφαλὴ τοῦ νεκροῦ ἦτο τεθειμένη πρὸς ἀνατολάς, παρ' αὐτὴν δὲ εὐρέθησαν λείψανα ἐπιχάλκου τινὸς σκεύους (πιθανῶς πυξίδος ξυλίνης), ἦτοι κλεῖθρον, κρίκοι, ἀλυσίδες, κοχλίας κλπ., παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ μικρὸν σφαιροειδὲς ἀγγεῖον μετὰ μακροῦ λαιμοῦ ἐκ μέλανος πηλοῦ, οἷα τὰ ἐν τάφοις τῶν τελευταίων πρὸ Χριστοῦ αἰῶνων εὐρισκόμενα καὶ ἐκατέρωθεν τοῦ κορμοῦ δύο σίδηρα ὀβελαιοειδῆ μετὰ λαβῆς ἔχοντα μῆκος περίπου 0,30 (2). Ὑπεράνω δὲ τῶν ἐπικαλυπτόντων τὸν τάφον λίθων εὐρέθη μικρὸς ἀμφορεὺς ἀγάνωτος μετὰ ὀξείας βάσεως, ἐν ᾧ ὑπῆρχον ὀστᾶ μικροῦ ζώου (ἴσως λαγοῦ) προσενεχθέντος τῷ νεκρῷ. Ὁ τάφος οὗτος ἦτο ἐπικεκαλυμμένος διὰ τριῶν μεγάλων πωρίνων πλινθίδων καὶ ἐνὸς μεγάλου ἀσβεστολίθου ἔχοντος σχῆμα πρισματοειδές, ἐξ ἅπαντος δὲ χρησιμεύσαντος τὸ πρῶτον ὡς ἐπίκρανον τοῦ ἐκ πωρίνων πλινθίδων περιβόλου, ὅστις οὕτω πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἐν ἐρείπιοις ἤδη εὐρισκόμενος καὶ ἐγκαταλελειμμένος κατὰ τοὺς χρόνους, εἰς οὓς ἀνήκει ὁ τάφος. Ἐπειδὴ δὲ ὅλως

(1) Ἐξω τοῦ βυζαντινοῦ τούτου μέρους τοῦ τοίχου εἰς ἀπόστασιν 12 βημάτων περίπου ἀπ' αὐτοῦ εὐρέθη ἄλλοτε ὑπὸ χωρικῶν φρέαρ ἀρχαίου ὑδραγωγείου, ἐν ᾧ λέγεται ὅτι ἔρρεεν ἀφθονώτατον ὕδωρ.

(2) Τὰ σίδηρα ταῦτα εἶνε κατιωμένα, ὥστε δὲν δύναται νὰ διακριθῆ τί ἦσαν. Ξίφη δὲν φαίνονται ὅτι ἦσαν, διότι δὲν εἶνε πλατέα. Τοῦ ἐνὸς ἡ ἀίχμη καίπερ λίαν ἐφθαρμένη φαίνεται ὅτι ἦτο συνεστραμμένη δίκην φελλάγρας, ὥστε ἴσως εἶνε εἰδὸς τι ἐγχειριδίου πρὸς τὸ φονικώτερον ἐξητρυμένον διὰ τῆς ἰδιορροῦθου ταύτης κατασκευῆς

ἀπίθανον εἶνε ὅτι ἦτο ἐγκαταταλελειμμένον τὸ ὑπὸ τοῦ περιβόλου τούτου περικλειόμενον ἱερὸν ὑφίσταμένης τῆς πόλεως, πρέπει νὰ θεωρηθῇ πιθανώτατον ὅτι ὁ τάφος ἀνήκει εἰς χρόνους, καθ' οὓς αἱ Πλαταιαὶ δὲν ὑφίσταντο ὡς πόλις, ἦτοι εἰς τοὺς ὀλίγον πρὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὡς δηλοῦσι τὰ κτερίσματα (1).

Ἐντὸς τοῦ εἰρημένου περιβόλου, ἀλλ' εἰς ἰκανὴν ἀπ' αὐτοῦ ἀπόστασιν πρὸς νότον, παραπλεύρως δὲ τοῦ προειρημένου μεταγενεστέρου ὑδραγωγείου εὐρέθησαν τὰ θεμέλια μεγάλου οἰκοδομήματος ἐκτισμένου διὰ μεγάλων πλινθίδων ἐπιχωρίου ἀσβεστολίθου καλῶς εἰργασμένων, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν πρόσοψιν τοῦ τοίχου, ἐνῶ τὸ ὀπισθεν μέρος αὐτοῦ εἶνε ἐκτισμένον διὰ μικρῶν λίθων μετὰ ἀμμοκονίας. Τοῦ οἰκοδομήματος τούτου ἀπεκαλύφθη ἡ βορειοδυτικὴ γωνία καὶ μέγα μέρος τοῦ δυτικοῦ τοίχου, οὐ δὲν εὐρέθη τὸ τέρμα. Τὰ εὐρεθέντα λείψανα δὲν σώζονται δυστυχῶς εἰς καλὴν κατάστασιν, ὥστε τοῦτο μόνον δύναται νὰ ῥηθῇ μετὰ βεβαιότητος, ὅτι τὸ οἰκοδόμημα δὲν ἦτο ναὸς· πιθανῶς δὲ ἦτο καταγώγιόν τι (2) ἢ καὶ στοᾶ ἐκ βορρᾶ πρὸς νότον ἐκτεινομένη μετὰ προσόψεως πρὸς δυσμᾶς. Ἐκ τοῦ τρόπου τῆς οἰκοδομίας τὸ οἰκοδόμημα φαίνεται ἀνήκον εἰς τοὺς μετὰ τὸν Μέγαν Ἀλεξάνδρον χρόνους, παλαιότερον ὢν πιθανώτατα τῶν χρόνων τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων.

Πλὴν τοῦ οἰκοδομήματος τούτου οὐδενὸς ἄλλου οἰκοδομήματος ἐξηκριβώθη ἢ ὑπαρξίς ἐντὸς τοῦ περιβόλου. Μόνον δύο τοιχάρια τὸ μὲν ἐκ μικρῶν ἀκατεργάστων λίθων ἐκτισμένον καὶ ἴσως προϊστορικόν, τὸ δὲ ἐκ μικρῶν λίθων λογάδην συνηρμοσμένων εὐρεθέντα ἐν τοῖς ὀρύγμασι φαίνονται ἀνήκοντα εἰς παλαιούς χρόνους (3), ἀλλὰ τοσοῦτον εἶνε κατεστραμμένα καὶ ὑπὸ μεταγενεστέρων ἐποικοδημήσεων παραμεμορφωμένα, ὥστε εἰς οὐδὲν εἶνε χρήσιμα. Μεταγενέστεροι ὁμῶς ἄθλιοι τοῖχοι εὐρέθησαν πολλαχοῦ ἱκανοί.

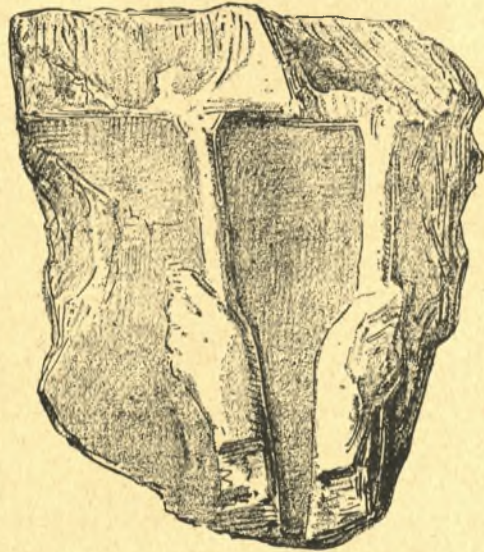
(1) Εἰς πολὺ νεώτερος χρόνους μοί φαίνεται ὅτι τὰ κτερίσματα δὲν ἐπιτρέπευσι νὰ ἀναχθῇ.

(2) Πρβλ. Καβάδια, Τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ σελ. 162 ἐξ.

(3) Τὸ δεύτερον κεῖται ὀλίγον τι ἔξωθεν τοῦ περιβόλου πρὸς βορρᾶν.

Ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ εὐρεθέντος περιβόλου περιβαλλόμενος χώρος εἶνε ἱερόν, ἀποδεικνύουσι, νομίζω, δύο ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαὶ τοῖς θεοῖς ἀναγεγραμμέναι, προσέτι δὲ καὶ τὸ ἐνταῦθα ἀπεικονιζόμενον τεμάχιον ἀναθηματικοῦ ἀναγλύφου, ἐν ᾧ φαίνονται δύο προσώπων χεῖρες κρατοῦσαι σκῆπτρα. Ἡ μία τῶν ἀναθηματικῶν ἐπιγραφῶν εἶνε κεχαραγμένη ἐπὶ μεγάλου μαρμάρου ἐνφοδομημένου ἐν μεταγενεστέρᾳ κλίμακι· ἡ δὲ ἑτέρα ἐπι-

γραφὴ καὶ τὸ τεμάχιον τοῦ ἀναθηματικοῦ ἀναγλύφου τούναντίον εἶνε μικρότατα τὸ μέγεθος καὶ εἰς οὐδεμίαν κοινὴν χρεῖαν χρήσιμα, ὥστε διὰ τὴν μεγάλην διαφορὰν τοῦ μεγέθους αὐτῶν νομίζω ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται ἡ ὑπόθεσις ὅτι πάντα ταῦτα μετεκομίσθησαν ἐξ ἄλλου τόπου ἐνταῦθα. Ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ εὐρέθη προσέτι καὶ μικρὸν θραῦσμα τοῦ κιονοκράνου δωρικοῦ κίονος μαρμαρίνου ἱκανῶς μεγάλου (1) καὶ τεμάχιον λεοντοκεφαλῆς ὕδρρο-

(1) Τὸ σωζόμενον μέρος εἶνε ἐκ τοῦ ἔχινου (ἔχοντος ὕψος 0,10) μετὰ μέρος τῶν δακτυλίων τοῦ ὑποτραχηλίου καὶ μικροῦ μέρους τοῦ ἄδακος.

ρόης ἐκ λευκοῦ χονδροκόκκου μαρμάρου καλῆς ἐργασίας, καὶ πιθανῶς εἰς τὸ αὐτὸ οἰκοδόμημα ἀνηκούσης μετὰ τοῦ κίονος. Ἔτερον εὔρημα ἀξιολογώτερον τῶν προειρημένων καὶ πιθανῶς ἀνήκον εἰς τὸ αὐτὸ οἰκοδόμημα, ὅπερ ἐξ αὐτοῦ φαίνεται ὅτι ἦτο ναός, εἶνε μικρὰ μαρμαρίνη κεφαλὴ ὕψους ἐν ὄλῳ 0,11 (τοῦ λαιμοῦ μόνον 0,023), ἥτις ἀναμφιβόλως εἶνε ἀπεσπασμένη ἐξ ἀναγλύφου τινὸς ἐκτύπου, πιθανώτατα δὲ ἐκ μετόπης, ὡς δηλοῖ τὸ τεθραυσμένον ὀπίσθιον μέρος τῆς κεφαλῆς καὶ ἡ ἡμελημένη ἐξεργασία τοῦ μὴ θεατοῦ ὑπεράνω τοῦ ἀριστεροῦ ὠτὸς μέρους αὐτῆς καὶ τοῦ λίαν παχέος καὶ δυσμύρφου τραχήλου. Ἡ κεφαλὴ αὕτη παριστᾷ πρόσωπον νεανικὸν γυναικεῖον μετὰ πυκνῆς κόμης, εἶνε δὲ κατὰ τι ἐστραμμένη πρὸς ἀριστερὰ καὶ ἀτενίζει ὀλίγον τι πρὸς τὰ ἄνω. Οἱ ὀφθαλμοὶ εἶνε πεποιημένοι αὐλακωτοί, τὰ ὄψα κεκλιμένα καὶ κατωτέρω τῆς φυσικῆς αὐτῶν θέσεως, ἐν δὲ τοῖς χεῖλεσιν ὑπάρχει ἔτι τὸ ἀρχαϊκὸν μειδίαμα. Ὡς ἐκ τῆς τέχνης ἡ κεφαλὴ αὕτη φαίνεται ἀνήκουσα εἰς τοὺς ὀλίγον πρὸ τοῦ Φειδίου χρόνους, διὰ δὲ τὴν τεχνοτροπίαν φαίνεται μοι ἔργον ἀξιολογώτατον καὶ ἄξιον ἐκτενεστέρας μελέτης. (Εὐρετ. Γλυπτῶν τοῦ Ἑθν. Μουσείου ἀριθ. 1849). Εὐρέθησαν προσέτι ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ καὶ δύο μικρὰ τεμάχια δωρικῶν πωρίων κίωνων μετὰ ἐπιχρίσματος, ἅτινα δύνανται νὰ ἀνήκωσιν εἰς ἄλλα κτίρια ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ τεμένου ὑπάρχοντα (Εὐρετήριον τοῦ ἐν Θήβαις μουσείου, ἀριθ. 1086 — 1087). Δυστυχῶς ἐξ οὐδενὸς τῶν προειρημένων εὐρημάτων δύναται νὰ ὀρισθῇ τίνες ἦσαν οἱ ἐν τῷ ἱερῷ τούτῳ λατρευόμενοι θεοί(1), βέβαιον ὅμως φαίνεται ὅτι τοῦτο δὲν εἶνε ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Πausανίου μνημονευομένων, καὶ ὅτι διετέλεσε τιμώμενον ἐπὶ μακρὸν χρόνον, διότι ἡ μὲν προειρη-

(1) Κατ' ἀβεβαίαν, ἀλλ' ὄχι ἀπίθανον εἰκασίαν δύναται νὰ ῥηθῆ ὅτι οἱ θεοὶ οὗτοι ἦσαν ἱατῆρες, ἐπειδὴ αὐτοὶ εὐρέθησαν ἱκανὰ τὸν ἀριθμὸν μικρὰ χαλκᾶ ἐργαλεῖα, ἅτινα φαίνονται χειρουργικά, ἦτοι τρία ὅμοια πρὸς ὀστογλυφίδας (ὀστοξέται, μῆκος αὐτῶν 0,11 — 0,13), ἐν αἰχμηρὸν μῆκους 0,12 καὶ ἐν πτυσειδῆς 0,083, προσέτι δὲ καὶ ὀστεινὴ περόνη μῆκους 0,056. Τυχαιὸν φαίνεται ὅτι εἶνε αὐτοὶ τὸ εὔρημα τεμαχίου μαρμαρίνου ἀγαλματίου (μέγεθος τοῦ σωζομένου μέρους ἀπὸ τοῦ ὀφθαλοῦ μέχρι τῶν γονάτων 0,14), ὅπερ φαίνεται ὅτι εἶνε ἀντίτυπον τῆς Κνιδίας Ἀφροδίτης τοῦ Πραξιτέλους. (Εὐρετήρ. τοῦ ἐν Θήβαις μουσείου ἀριθ. 1101).

μένη, κεφαλὴ ἀνήκει εἰς τὸν Ε' π. Χ. αἰῶνα, ἡ μικρὰ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή καὶ τὸ ἀνάγλυφον εἰς τὸν Δ', ἡ δὲ μεγάλη ἐπιγραφή εἰς τοὺς ὑστέρους μακεδονικοὺς χρόνους. Εὐρέθησαν προσέτι αὐτόθι καὶ δύο σφονδύλια προϊστορικὰ λίθινα ἐκ τῶν γνωστῶν καὶ ἱππάριον πήλινον μυκηναϊκῆς τέχνης καὶ ὄστρακα γεωμετρικῶν ἀγγείων, ἀλλὰ ταῦτα πάντα δύνανται καὶ νὰ μὴ ἔχωσι σχέσιν τινὰ πρὸς τὸ ἱερόν.

Ἐντὸς τοῦ ὑπὸ τοῦ βορειοδυτικοῦ διατειχίσματος περικλειομένου μέρους τῆς πόλεως, ἐσκάφησαν ἐπτὰ ὀρύγματα, τρία μὲν παρὰ τὴν κατὰ τοὺς Ἀμερικανοὺς ὑπ' ἀριθ. IV ἐν εἰρείοις σωζομένην βυζαντινὴν ἐκκλησίαν, ἕτερα δύο εἰς ἀπόστασιν 70—100 βημάτων ἀπ' αὐτῆς πρὸς βορρᾶν, ἕκτον μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς ὑπ' ἀριθ. I κατὰ τοὺς Ἀμερικανοὺς ἐκκλησίας, καὶ τὸ τελευταῖον βορειανατολικῶς τῆς ὑπ' ἀριθ. IV ἐκκλησίας παρὰ τὰς σημερινὰς μάνδρας πρὸς καταυλισμὸν βοῶν, ἔνθα ἐφαίνοντο εἰρείπια παλαιοῦ κτιρίου θολωτοῦ, ὅπερ ἀπεδείχθη ὅτι ἦτο μικρὰ δεξάμενῃ. Καθ' ἅπαν τοῦτο τὸ μέρος τὰ ἀρχαῖα εἰρείπια ἀπεδείχθησαν ὅτι εἶνε τελείως καὶ ὀλοσχερῶς ἠφανισμένα ὑπὸ ἀθλίων μεταγενεστέρων ἐποικοδομησέων, δι' ὧν πλειστάκις ἀνεστατώθη τὸ ἔδαφος, ἡ δ' ἀνασκαφὴ ἀπανταχοῦ ἀπεκάλυπτε θλιβερὰν εἰκόνα ἐρημώσεως ὁμοίαν περιήπου πρὸς ἣν ἄλλοτε εἶδον ἐν Κορίνθῳ. (Πρακτικά τῆς Ἀρχ. Ἐτ. 1892 σελ. 120 καὶ 123 — 124). Οὐδὲν ἔχνος καλοῦ ἀρχαίου κτιρίου ἐφάνη οὐδαμοῦ, ἀλλὰ τὰ πολλὰ βάρβαρα ἀνδριάντων καὶ ἐπίκρανα καὶ ἄλλοι ἐξ ἀρχαίων κτισμάτων εἰλημμένοι λίθοι ἐνφοκοδομημένοι ἐν τοῖς εἰρείοις τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἰκανὰ τεμάχια ἐπιγραφῶν τῶν κελῶν χρόνων καὶ ὄστρακα μελανομόρφων καὶ ἐρυθρομόρφων ἀγγείων μαρτυροῦσιν ὅτι αὐτόθι που ἀναμφιβόλως ὑπῆρχεν ἐπίσημός τις τόπος τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἴσως ἡ ἀγορὰ (1). Αὐτόθι εὐρέθη καὶ μεγάλη τις ἐπιγραφή χαλκῆ μεταγενεστέρων χρόνων, προσεχῶς ἐκδοθησομένη μετὰ τῶν ἄλ-

(1) Χαρακτηριστικὸν τοῦ μεγέθους τῆς καταστροφῆς εἶνε ὅτι αὐτόθι, ὡς καὶ ἐν τῷ ἄνωτέρῳ περιγραφέντι ἱερῷ, σχεδὸν ἅπαντα τὰ εὐρεθέντα τεμάχια ἐπιγραφῶν καὶ γλυπτῶν συνελήχθησαν ἐπὶ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, ὀλίγιστα δὲ εἶνε τὰ βαθύτερον ἐν τοῖς σκαφεῖσιν ὀρύγμασιν εὐρεθέντα.

λων (Ἔθν. Μουσ. Εὐρέτ. χαλκ. ἀριθ. 12, 159). Κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους δὲ χρόνους τὸ μέρος τοῦτο ἦτο τὸ πυκνότερον κατωκημένον, καίτοι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ πόλις ἐξετάθη καὶ ἐξω τοῦ βορειοδυτικοῦ διατειχίσματος πρὸς ἀνατολὰς παρὰ τὸ ἀνωτέρω περιγραφέν ἱερὸν. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν τοῖς προϊστορικοῖς χρόνοις τὸ βορειοδυτικὸν τοῦτο μέρος τῆς ἀρχαίας πόλεως ἦτο συνωκισμένον, διότι αὐτόθι εὐρέθησαν ὑπ' ἐμοῦ καὶ ὄστρακα πηλίνων ἀγγείων προμυκηναϊκά, μυκηναϊκά, γεωμετρικὰ καὶ παλαιὰ κορινθιακὰ, κεφαλὴ πηλίνου εἰδωλίου μυκηναϊκοῦ καὶ λεπίδες τινὲς ὀψιδιανοῦ λίθου ἐκ τῶν γνωστῶν (1). Ὡς ἐσφαλμένη ὁμως μοῖ φαίνεται ἡ γνώμη τῶν νεωτέρων ὅτι αὐτόθι ὑπῆρχεν ἀκρόπολις τῆς ἀρχαίας πόλεως, διότι κατὰ μὲν τὸν Δ' π. Χ. αἰῶνα καὶ ἀκολούθως τὸ βορειοδυτικὸν μέρος τῆς πόλεως δὲν ἐχωρίζετο διὰ τείχους ἀπὸ τοῦ ὑπολοίπου πρὸς νότον καὶ ἀνατολὰς μέρους αὐτῆς, τῆς δὲ τοῦ Ε' αἰῶνος πόλεως ἡ περιοχὴ εἶνε ὅπως ἄγνωστος, ἀλλὰ πιθανώτατα μεγαλυτέρα κατὰ τι τοῦ βορειοδυτικοῦ τούτου μέρους, ὡς θὰ ῥηθῆ κατωτέρω. Μόλις ἐν τοῖς ἐσχάτοις ῥωμαϊκοῖς χρόνοις προφανῶς διὰ τὴν ἀδυναμίαν τῆς φρουρήσεως τοῦ παλαιοῦ τείχους ἐκτίσθη τὸ βορειοδυτικὸν διατειχίσμα ἐγκαταλειφθέντος τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβόλου. Ὅτι δὲ ὁ μέγας ἐξώτερος περιβόλος ἐγκατελείφθη μετὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ βορειοδυτικοῦ διατειχίσματος εἶνε φανερόν καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς κατασκευῆς τούτου, διότι ἅπαν τὸ ὑπὲρ τὸ ἔδαφος μέρος αὐτοῦ εἶνε ἐκτισμένον διὰ λίθων καθηρημένων ἐξ ἄλλου τείχους, ὁμοιοτάτων δὲ πρὸς τοὺς κατὰ χώραν κειμένους λίθους τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβόλου· ὥστε τὸ διατειχίσμα ὠκοδομήθη προφανῶς διὰ λίθων καθαιρεθέντων ἐκ τοῦ ἀχρήστου πλέον καταστάντος ἐξωτερικοῦ περιβόλου (2).

(1) Ἐπομένως ἐσφαλμένη φαίνεται ἡ γνώμη τοῦ Vischer (Erinnerungen und Eindr. aus Griech. σελ. 545 ἐξ.) ὅτι ἐν τῇ νοτιοτάτῃ μέρει τῆς περιοχῆς τῆς ἀρχαίας πόλεως ἔκειτο ὁ ἀρχαιότατος συνοικισμὸς τῶν Πλαταιῶν.

(2) Πολλοὶ ἐκ τῶν λίθων ἀριθμηθέντες, ὡς φαίνεται, κατὰ τὴν καθαίρεσιν συναρμύζονται κάλλιστα καὶ ἐν τῇ διατειχίσματι, ὥστε ὁ μὴ προσέχων δύναται νὰ ἐκλάβῃ τὸ διατειχίσμα ὡς ἀρχαῖον, ὡς καὶ ἐξέλαβον αὐτὸ πολλοί. Οἱ πλείονες ὁμως τῶν λίθων δὲν συναρμύζονται, πληροῦνται δὲ τὰ κενὰ διὰ μικρῶν λίθων, πλακῶν καὶ κεράμων. Πλησίον τῆς Μεγάλης Βρύσης ὑπάρχουσιν ἐνωκοδο-

Οὔτε αὐτόθι λοιπὸν ὑπῆρχεν ἀκρόπολις, οὔτε ἐν τῷ πετρώδει καὶ λίαν ἀνωμάλῳ νοτίῳ μέρει τῆς πόλεως, ὅπερ ἦτο περιτειχισμένον ἀναμφιβόλως τούτου μόνου ἕνεκα, ἵνα ἐν πολιορκίᾳ χρησιμεύῃ εἰς νομῆν τῶν κτηνῶν καὶ τῶν ποιμνίων ἐγκαταλειπόμενον ἐν ἀνάγκῃ· διὸ ἐρείπια μὲν ἢ ἄλλα ἔχνη οἰκήσεως οὐδαμοῦ φαίνονται ἐν αὐτῷ, οἱ δὲ πύργοι τοῦ χωρίζοντος αὐτὸ ἀπὸ τοῦ λοιποῦ μέρους τῆς πόλεως διατειχίσματος εἶνε ἐστραμμένοι πρὸς νότον, ἐνῶ τὸ ἐναντίον ἔμελλε νὰ ὑπάρχῃ, ἂν αὐτόθι ὑπῆρχεν ἀκρόπολις. Ὅ,τι λοιπὸν ὁ Θουκυδίδης (Β', 15) λέγει περὶ τῶν ἀρχαιοτάτων Ἀθηναίων ὅτι ἡ ἀκρόπολις πόλις ἦν, τοῦτο ὑφίστατο ἐν Πλαταιαῖς μέχρι τέλους, διότι τὸ ἐν ἀρχῇ συνοικισθὲν μέρος αὐτῆς δὲν ἦτο φύσει ὀχυρώτερον τοῦ ὑπολοίπου.

Ἡ ἑτέρα ἐξωθὶ τοῦ βορειοδυτικοῦ διατειχίσματος σκαφὴ ἀπέβλεπε τὴν ἐξερεύνησιν μικροῦ τινος πολυγωνικοῦ τοίχου ἔχοντος διεύθυνσιν περιπίου ἐκ Ν. πρὸς Β. καταφανοῦς δὲ ὑπάρχοντος καὶ πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς ἀντικρὺ τοῦ πέμπτου ἀπὸ τῆς Μεγάλης Βρύσης πύργου τοῦ διατειχίσματος, 180 περίπου μέτρα πρὸς δυσμᾶς τοῦ ὑπὸ τῶν Ἀμερικανῶν ἀνακαλυφθέντος ἀρχαίου ναοῦ, οὗ τὰ ἐρείπια περιγράφονται ἐν *American journal of Archaeol.* VII (1891) σελ. 390 ἐξ. (1). Ὁ τοίχος οὗτος ἐξηρευνήθη εἰς μῆκος 14 μ., ἔσωθεν δ' αὐτοῦ ἀνεσκάφη τὸ ἔδαφος μέχρι 10 μ. Ἴχνη τῆς καταστρεπτικῆς ἐπηρείας τῶν μεταγενεστέρων δὲν φαίνονται αὐτόθι πολλά, ἀλλὰ καὶ ἡ σώζουσα τὰς ἀρχαιότητος ἐπίχωσις εἶνε δυστυχῶς μικροτάτη, ἔχουσα πάχος τὸ πολὺ 1 μ., τὸ πλεῖστον δὲ περιοριζομένη μόλις εἰς πάχος σπιθαμῆς, καὶ αὕτη δὲ φαίνεται ἀνακεκινημένη κατὰ τοὺς τελευταίους π. Χ. αἰῶνας· προσέτι δὲ καὶ μεταγενέστερον τοιχάριον εὐρέθη ἐν Τούτων ἕνεκα οὐδ' αὐτόθι ἐγένετο σπουδαία τις ἀνακάλυψις. Ὁ πολυγωνικὸς τοίχος φαίνεται ὅτι εἶνε περίβολός τις, διὸ ἔχει καὶ δύο μικρὰς ἀντηρίδας ἔσωθεν, ἧτοι ἐν τῇ πρὸς δυσμᾶς

μημένοι λίθοι τινὲς καθηρημένοι ἐκ τινος στρογγύλου πύργου. Τὸ ἔσωτερικὸν τοῦ διατειχίσματος πληροῦται διὰ μικρῶν λίθων χαλαρῶς δι' ὀλιγοστῆς ἀμμοκονίας συνδεομένων. Πρβλ. *American Journ. of Arch.* VI σελ. 454.

(1) Ἴδε τὸ ἐν *American Journ. of Arch.* VI πιν. XXIII σχέδιον τῶν Πλαταιῶν, ἐνθα σημειοῦνται Votive Cuttings.

πλευρᾷ αὐτοῦ, ἀνήκει δὲ ἴσως εἰς τὸ ἱερόν, οὐ ὁ ναὸς ἀνεκαλύφθη ὑπὸ τῶν Ἀμερικανῶν. Τὸ πάχος αὐτοῦ εἶνε 0,53, σῶζεται δὲ εἰς ὕψος μέχρι 1 μ. Τοιχάρια τινὰ ἐντὸς αὐτοῦ ἀποκαλυφθέντα, καίπερ τὰ πλείστα εἰς ἀρχαίους χρόνους ἀνήκοντα, εἶνε ὅλως ἀσήμαντα. Λόγου ἀξία ὑπῆρξεν αὐτόθι ἡ εὔρεσις ἕνδεκα μικρῶν τεμαχίων κεραμίδων, πιθανώτατα ἐπιτεγίων, ἔχουσῶν πάχος 0,02, αἵτινες φέρουσι μεγάλας σφραγίδας (διαμέτρου 0,07-0,10) μετὰ ἐκτύπων παραστάσεων ἀρχαϊκῆς τέχνης τῶν ἀρχῶν τοῦ Ε' π. Χ. αἰῶνος, τινὲς δὲ κατὰ τι νεωτέρας. Τούτων ἕνεκα πιστεύω ὅτι καὶ ὁ πολυγωνικὸς τοῖχος εἶνε κτίσμα τῆς παλαιᾶς πόλεως, τῆς ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων καταστραφείσης, ὁ δὲ τρόπος τῆς οἰκοδομίας αὐτοῦ ἀρμόζει εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους κάλλιστα· εὑρέθησαν ὅμως καὶ νεωτέρων χρόνων ἔργα αὐτόθι. Ἐπειδὴ δὲ ὁ πολυγωνικὸς τοῖχος κεῖται εἰς ὀλίγων μόνον βημάτων ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ βορειοδυτικοῦ διατειχίσματος, ὥστε ἐὰν ὑποτεθῆ ὅτι τὸ τεῖχος τῆς ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων καταστραφείσης πόλεως διήρχετο πλησίον, ὅπως τὸ εἰρημένον διατειχίσμα, ὅλως ἀπίθανον εἶνε ὅτι τὸ μέρος τοῦτο θὰ κατελείπετο ἔξω, πιστεύω ὅτι ἡ περιοχὴ τῆς παλαιότερας πόλεως δὲν συνέπιπτε πρὸς τὴν τῆς μεταγενεστέρας τῆς ὑπὸ τοῦ βορειοδυτικοῦ διατειχίσματος περικλειομένης, ἀλλ' ὅτι ἢ ἦτο μικροτέρα ἐκείνης, ὅπερ ἀπίθανον, ἢ περιελάμβανε καὶ τοῦτο τὸ μέρος, ἔνθα ὁ πολυγωνικὸς τοῖχος καὶ ὁ ὑπὸ τῶν Ἀμερικανῶν ἀνακαλυφθεὶς ἀρχαῖος ναός.

Ἐκ τῶν εὑρεθεισῶν κεραμίδων ἀξιολογώτερα τὴν τέχνην εἶνε ἡ φέρουσα σφραγίδα μετὰ νεανικῆς μορφῆς ὅλως γυμνῆς κινουμένης μεθ' ὀρμῆς πρὸς δεξιάν, ἣτις μοι φαίνεται ἀθλητῆς ἀκοντίζων, φέρων κόμην ἀναδεδεμένην εἰς κρωβύλον (1). Κατὰ τὴν περιφέρειαν τῆς σφραγίδος σῶζονται τὰ ἐξῆς γράμματα Ν Ο Ι (ἦτοι -ιον). Ἐκ τῶν λοιπῶν τὰ ἀξιολογώτερα φέρουσι τὰς ἐξῆς παραστάσεις. Δύο τεμάχια φέρουσι σφραγίδα μετὰ Γοργονίου ἀρχαϊκωτάτου τερατωδῶς μέγα ἔχοντος τὸ στόμα καὶ τοὺς ὀδόντας καὶ προεκβεβλημένην τὴν γλῶσσαν. Ἐν ἄλλῳ τεμαχίῳ ὑπάρ-

(1) Τῶν ἰδόντων τις εἶπεν ὅτι εἶνε μᾶλλον γυνὴ κροταλίζουσα, ἀληθῶς δὲ πρᾶγμα τι, ὅπερ κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς, ὁμοιάζει πολὺ πρὸς κρό-

χει μορφή πωγωνοφόρος ὀκλάζουσα, ὁμοιάζουσα πρὸς Σειληνόν, πρὸ αὐτοῦ δὲ μέγας κάνθαρος. Ἐν ἄλλῳ τεμαχίῳ σώζεται σκέλος ἠφανισμένης μορφῆς, ἣτις ἦτο σάτυρος, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς οὐραῆς. Ἄλλου τεμαχίου ἡ σφραγίς φέρει περίξ λιάν δυσδιαγνωστοῦ παραστάσεως τὰ γράμματα Ι Ι — Ι Φ (ἦτοι φιλι-). Ἐν ἄλλῃ σφραγίδι σώζεται τὸ ὀπίσθιον σφιγγός, ἐν ἄλλῃ δὲ τὸ ὀπίσθιον δορκάδος. Πλὴν τῶν κεραμίδων τούτων μνείας ἄξια διὰ τὸ περιεργον μόνον εἶνε δύο μικρὰ ἀγγεῖα ληκυθοειδῆ ἀπλῶς διὰ μέλανος χρώματος ὑποκουανίζοντος βεβαμμένα καὶ ἐκ τοῦ τετάρτου π. Χ. αἰῶνος ὡς φαίνεται προερχόμενα, ἐντὸς τῶν ὁποίων ὑπῆρχον σίδηρα βελονοειδῆ μήκους 0,05, ἄδηλον πρὸς τίνα σκοπὸν ἐμβεβλημένα (Εὐρετήριοι τοῦ ἐν Θήβαις μουσείου ἀριθ. 1110 — 1110 α).

Ἀντικρὺ τῆς θέσεως τοῦ πολυγωνικοῦ τούτου τοίχου πρό τινων ἐτῶν χωρικοὶ σκάψαντες κατὰ τὰ θεμέλια τοῦ βορειοδυτικοῦ διατειχίσματος (1) ἀνεῦρον ὀκτὼ σπονδύλους κιόνων δωρικοῦ ρυθμοῦ, ὧν ὁ μεγαλύτερος ἔχει διάμετρον 1,05, ὁ δὲ μικρότερος 0,90. Οἱ σπόνδυλοι οὗτοι εἶνε πεπονημένοι ἐκ λίθου ψαμμίτου καλλίστης ποιότητος (2), ἐλάχιστα καὶ σχεδὸν εἰπεῖν οὐδαμῶς βεβλαμμένοι ὑπὸ τῆς ὑγρασίας καὶ τῶν ἀτμοσφαιρικῶν ἐπιρρειῶν, ἀνήκουσι δὲ ἀναμφιβόλως εἰς οἰκοδόμημα ἐπίσημον κατεσκευασμένον πιθανώτατα κατὰ τὸν Ε' π Χ. αἰῶνα, ὡς δηλοῖ ἡ καλλίστη αὐτῶν ἐργασία. Ἡ τυχαία αὕτη ἀνακάλυψις μὲ ἔπεισε νὰ ἀνασκάψω καὶ αὐτὰ τὰ θεμέλια τοῦ βορειοδυτικοῦ διατειχίσματος, ἐλπίζων ὅτι καὶ ἄλλοι ἐξ ἀρχαίων κτιρίων εἰλημμένοι λίθοι καὶ ἐπιγραφαὶ καὶ γλυπτὰ ἔμελλον νὰ εὐρεθῶσιν ἐνφοκοδομημένα ἐν αὐτῷ.

Ἀνέσκαψα λοιπὸν τὰ θεμέλια τοῦ διατειχίσματος εἰς τρία μέρη, ἄλλ' εἰς μικρὰν ἔκτασιν, καὶ ἀληθῶς ἀπεδείχθη ὅτι πλεί-

ταλα· ἀλλὰ δυσκολεύομαι νὰ πιστεύσω ὅτι κατὰ τούτους τοὺς χρόνους ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ παράστασις κροταλιστρίας ὀλογύμνου.

(1) Τὰ ἐρεψία τῶν Πλαταιῶν, καίτοι ἅπαν τὸ ἔδαφος αὐτῶν ἀνήκει τῷ δημοσίῳ, ὑφίστανται συχὰς βλάβας διὰ τοιούτων σκαφῶν τῶν χωρικῶν, δυστυχῶς δὲ μέχρι τοῦδε δὲν κατωρθώθη νὰ προφυλαχθῶσιν ἀποτελεσματικῶς ὑπὸ τῆς δημοσίας δυνάμεως.

(2) Ἐκ ψαμμίτου λίθου συνίστανται οἱ μεταξὺ τῶν διαφόρων βραχιόνων τῆς Ωερόης γήλοφοι, ὡς εἶδον κατὰ τὴν ἔξω τῆς πόλεως ἀνασκαφῆν.

στοι λίθοι ἐξ ἀρχαιοτέρων κτισμάτων ὑπάρχουσι ἐν αὐτῷ, ἐν οἷς καὶ τινες σπόνδυλοι ὅμοιοι, ὡς ἐφαίνοντο, πρὸς τοὺς ὑπὸ τῶν χωρικῶν εὐρεθέντας. Ἐπιγραφαὶ ὅμως καὶ γλυπτὰ δὲν εὐρέθησαν, ἀλλὰ μόνον μετὰ τὴν ἀναχώρησίν μου ἐξήχθη αὐτόθεν βάσις τις μετὰ ἐπιγραφῆς ἀναφερομένης εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἀδριανόν, ἣτις παρεδόθη εἰς τὸ ἐν Θήβαις μουσεῖον (ἀριθ. 1143). Οὐδὲν ἦττον νομίζω ὅτι ἐπιβάλλεται ἡ ἀνασκαφὴ τῶν θεμελιῶν τούτων καθ' ἅπασαν αὐτῶν τὴν ἔκτασιν ἐν τῷ μέλλοντι.

Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ὑπὸ χωρικῶν λαθραίως ἀνασκαπτόντων εὐρέθη ἔξω τοῦ βορείου μέρους τοῦ τείχους τοῦ Πλαταιῶν πολυτελὲς μαρμαρινὴ σαρκοφάγος κατὰ τὸ τρίτον περίπου τοῦ ἀρχικοῦ μεγέθους αὐτῆς σωζομένη, ἣτις συντριβεῖσα ὑπὸ τῶν εὐρόντων καὶ κατασχεθεῖσα ὑπὸ τῆς ἀστυνομίας εἰσῆχθη τέλος εἰς τὸ ἐν Θήβαις μουσεῖον (ἀριθ. 1144 — 1144ι). Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ κ. Κορομάντζου παρίσταται ἐπὶ τῆς στενῆς πλευρᾶς ὁ φόνος τῶν Νιοβιδῶν (1). Ὑπὸ τῶν αὐτῶν χωρικῶν εὐρέθησαν καὶ δύο πῶρινοι τρίποδες μετὰ γάστρας, ὧν ὁ εἰς σχεδὸν ἀκραιούς ἔχων τοὺς πόδας ἔχει ὕψος 0,40 καὶ διάμετρον 0,35, φέρει δὲ ποικίλην διακόσμησιν δι' ἐγχαράκτων γραμμῶν, ἣτις μοι φαίνεται ὅτι ἀνήκει εἰς προμυκηναϊκοὺς χρόνους. (Εὐρετ. μουσείου Θηβῶν ἀριθ. 1160). Ὁ ἕτερος τρίπους μεγαλύτερος ὧν δὲν φέρει διακόσμησιν τοιαύτην (ἀριθ. 1161). Ὁ τόπος τῆς εὐρέσεως τῶν τριπόδων μοι εἶνε ἄγνωστος, πιστεύω ὅμως ὅτι προέρχονται καὶ αὐτοὶ ἐκ νεκροταφείου, ὡς οἱ κατὰ τὸ σχῆμα ὅμοιοι ἀλλὰ μικρότατοι πῆλινοι τρίποδες οἱ εὐρεθέντες ἐν τῇ παναρχαίᾳ νεκροπόλει τῆς Ἐλευσίνας (Ἐφημ. Ἀρχ. 1898 σελ. 108).

Ἐκ τῶν εὐρημάτων τῆς ἐμῆς ἀνασκαφῆς τὰ πλεῖστα, ὡς καὶ πολλαὶ πρότερον εὐρημέναι ἐπιγραφαὶ ἐν τοῖς ἑρειπίοις διεσπαρμέναι, μετεκομίσθησαν εἰς τὸ ἐν Θήβαις μουσεῖον, κατεγράφησαν δὲ πάντα ἐν τῷ εὐρετηρίῳ αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ Ἐπ. Κορομάντζου ὑπ' ἀριθ. 1065 — 1115. Ἐκ τούτων ἄξια ἰδιαιτέρας μνείας εἶνε α') ἐννέα μεγάλοι λίθοι ἀνήκοντες εἰς τρία στρογγύλα

(1) Φωτογραφία τῆς παραστάσεως ταύτης ὑπάρχει ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Ἀρχ. Ἐταιρείας.

βάθρα καὶ τὰ ὑπόβαθρα αὐτῶν, ἐν οἷς εἶνε κεχαραγμένα αἱ ἐν τῷ CIGS. I ἀριθ. 1672 — 1674 ἐπιγραφαί, β') οἱ φέροντες τὰς ἐν CIGS. I ἀριθ. 1692, 1697, 3549 καὶ 3558 λίθοι, γ') πᾶσαι αἱ ὑπ' ἐμοῦ εὐρεθεῖσαι ἐπιγραφαί, πλὴν τῆς χαλκῆς (σελ. 50) καὶ τῆς μικρᾶς ἐν τῷ ἱερῷ τῶν θεῶν εὐρεθείσης ἀναθηματικῆς (σελ. 48), δ') τὰ ἀνωτέρω (σελ. 48) μνημονευθέντα ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῶν θεῶν ἀρχιτεκτονικά τεμάχια καὶ μικρὸν κορινθιακὸν κιονόκρανον καλῆς τέχνης εὐρεθὲν κατὰ τὸ βορειοδυτικὸν μέρος τῆς πόλεως, ε') δείγματα ὀστράκων πηλίνων ἀγγείων καὶ ἄλλων ἀντικειμένων προϊστορικῶν χρόνων (σελ. 50-51).

Εἰς δὲ τὸ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικὸν Μουσεῖον κατετέθησαν τὰ ἐξῆς, α') ἡ ἐν σελ. 49 μνημονευομένη μαρμαρίνη κεφαλὴ καὶ τὸ τεμάχιον τοῦ ἀναθηματικοῦ ἀναγλύφου μετὰ τῶν δύο σκηπτροφόρων χειρῶν (Εὐρετ. γλυπτῶν ἀριθ. 1849—1850), β') ἡ χαλκῆ ἐπιγραφή καὶ ἡ μικρὰ ἀναθηματικὴ αἱ μὴ καταθεθεῖσαι ἐν τῷ ἐν Θήβαις μουσεῖω, γ') τὰ ἀνωτέρω σελ. 53 μνημονευόμενα ἔνδεκα τεμάχια κεραμίδων, δ') ἑτέρας νεωτέρων χρόνων κεραμίδος τεμάχιον μετὰ σφραγίδος ἐνεπιγράφου, ε') τὰ τεμάχια τοῦ ἐν τῷ σελ. 46 τάφῳ εὐρεθέντος χαλκοτεύκτου σκεύους, ς') τὰ ἐν σελ. 49 ὑποσημ. μνημονευόμενα χειρουργικὰ ἐργαλεῖα, ζ') μικρότατον ἀγγεῖον ὑάλινον ὕψους 0,019. (Εὐρετήρ. χαλκοθήκης καὶ ἀγγείων ἀριθ. 12,224 — 12,227). Προσέτι δὲ καὶ περὶ τὰ 50 χαλκᾶ νομίσματα, τὰ πλεῖστα ἐφθαρμένα.

ΑΝΔΡΕΑΣ Ν. ΣΚΙΑΣ